

Файдук Олена Валентинівна

студентка групи СПМ-1-15-2.0д, V курс, спеціальність «Соціальна педагогіка»

lena.fayduk@gmail.com

Науковий керівник

Снітко Марина Аркадіївна

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

m.snitko@kubg.edu.ua

СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. У статті розглянуто основні прояви підліткової агресії, проаналізовано зміст, форми та методи соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах. Запропоновано структуру профілактичної програми, яка спрямована на попередження агресивної поведінки підлітків в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Ключові слова: соціально-педагогічна профілактика; агресивна поведінка; підлітки; профілактична програма; загальноосвітній навчальний заклад.

Актуальність та доцільність дослідження. Розвиток сучасного суспільства характеризується змінами у соціальній, економічній, політичній, інформаційній галузях країни, що сприяє збільшенню кількості відхилень в особистісному розвитку та поведінці підлітків. Особливе занепокоєння викликають різноманітні прояви агресивної поведінки підлітків, які стали поширеним явищем у загальноосвітніх навчальних закладах.

Підлітковий вік характеризується як переломний, перехідний, критичний. У цей період відбувається становлення якісних новоутворень, трансформація взаємин з дорослими та однолітками, освоєння нових способів соціальної взаємодії, а також закладаються основи свідомої поведінки. Зміни, що відбуваються у фізіологічному та психічному розвитку підлітка, спричиняють появу певних поведінкових реакцій (намагання звільнитися з-під опіки дорослих, потреба у самореалізації, бажання спілкуватися з однолітками та перебувати у групі, захоплення хобі та цікавими для них справами), які можуть впливати на формування у них агресії, негативізму, негативної конкуренції в навколишньому світі та мати негативні наслідки у навчальній діяльності, стосунках з друзями, батьками та вчителями.

Проблема профілактики агресивної поведінки підлітків є актуальною не лише для педагогів, соціальних педагогів, практичних психологів, батьків, але й для суспільства в цілому. Питання профілактики підліткової агресії, на наш погляд, є недостатньо вивченим, тому сучасна наука та практика потребує додаткових напрацювань у цьому напрямку.

Аналіз останніх публікацій. Вивченню проблеми агресивної поведінки особистості присвятили свої праці російські та українські філософи (Г. Зубань, Н. Чеботарьова), психологи (В. Кириленко, О. Кочемировська, І. Ленденєва, Н. Максимова, Т. Румянцева, Л. Семенюк), педагоги (І. Гайдамашко, С. Гончаренко, І. Доброскок). Причини агресивної поведінки підлітків та фактори, що впливають на її формування, вивчають такі науковці, як: О. Білоус, Н. Гребініченко, Т. Костюченко, І. Малишева. Питання методів профілактики агресивної поведінки підлітків у своїх наукових працях розглядають Ю. Андрєєв, І. Гайдамашко, Т. Журавель, К. Сергєєва, С. Шебанова.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашого науково-педагогічного дослідження є теоретичне обґрунтування змісту, форм та методів профілактики агресивної поведінки підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі аналізу наукової літератури [1; 2; 3] ми визначаємо **агресивну поведінку** як мотивовану деструктивну поведінку підлітків, яка суперечить суспільним нормам, завдає шкоди об'єктам нападу та самим нападникам, спричиняє фізичний, моральний збиток іншим або викликає у них психологічний дискомфорт.

Психологи А. Басс і А. Даркі визначили види агресивних реакцій у підлітків: фізична агресія (напад) – використання фізичної сили проти іншої особи; непряма агресія – використання непрямим чином чуток, пліток та вияв афектів у криках, тупотінні ногами тощо; дратівливість – схильність до збудження, готовність виявити грубість, запальність; негативізм – опозиційна форма поведінки, спрямована проти авторитетів та керівництва, яка може виявлятися від пасивного опору до активних дій проти вимог, правил, законів;

образа – вияв ненависті до оточуючих та заздрості, що обумовлено почуттям гніву, незадоволеності однією людиною або всім світом за дійсні або уявні страждання; недовірливість – схильність до недовіри та обережного ставлення до людей, впевненість у недобрих намірах оточуючих; вербальна агресія – вираження негативних почуттів як через форму (крик, сварка, вереск), так і через зміст мовних звертань до інших (погрози, прокляття); почуття провини – ставлення та дії щодо себе або оточуючих, які переконані в тому, що досліджуваний є поганою людиною або діє неправильно [2].

Причини формування агресивної поведінки підлітків можуть бути об'єктивними та суб'єктивними. Об'єктивними чинниками, що сприяють формуванню в поведінці підлітків мотивації до агресії, насильства й жорстокості, виступають економічні та соціальні умови життя суспільства: економічна нестабільність, криза, безробіття, різкий поділ на багатих та бідних, що супроводжується демонстрацією у ЗМІ яскравого стилю життя. Поряд із цим – зниження моральних вимог особи до себе та суспільства, до конкретного індивіда, втрата культурних і духовних цінностей, зниження особистої відповідальності значною мірою сприяє формуванню агресивної та жорстокої поведінки неповнолітнього. Суб'єктивними чинниками, що сприяють вибору підлітками агресивних форм поведінки, можуть бути психічні аномалії. Хронічні психічні захворювання також можуть викликати прояви жорстокості й агресії, наприклад, у хворих на епілепсію спостерігається різка зміна настрою, вороже й агресивне ставлення до оточуючих [4].

Серед різноманітних, взаємопов'язаних факторів, які обумовлюють виявлення агресії, можна виділити такі, як: *індивідуальний чинник*, діючий на рівні психобіологічних передумов асоціальної поведінки, який гальмує соціальну адаптацію індивіда; *психолого-педагогічний чинник*, що виявляється в дефектах шкільного і сімейного виховання; *соціально-психологічний чинник*, що розкриває несприятливі особливості взаємодії неповнолітнього зі своїм найближчим оточенням в сім'ї, на вулиці, в навчально-виховному колективі; *особистісний чинник*, який, перш за все, виявляється в активно-виборчому

ставленні індивіда, що шукає своє середовище для спілкування; *соціальний чинник*, що визначається соціальними і соціально-економічними умовами існування суспільства. Витоки агресивної поведінки становлять педагогічна і соціальна занедбаність, різні відхилення в стані фізичного і психічного здоров'я [4].

Наслідки агресивної поведінки підлітків можуть бути найрізноманітнішими: конфлікти з однолітками, батьками та вчителями; зниження рівня ефективності освітнього процесу; дезадаптованість підлітків; асоціальні прояви поведінки підлітків у дорослому віці; формування різних видів та форм девіантної поведінки тощо.

З метою визначення рівня обізнаності підлітків щодо агресивної поведінки, способів її прояву та шляхів подолання, а також визначення їх типу агресивної поведінки нами було проведено дослідно-експериментальну роботу з учнями загальноосвітніх навчальних закладів м. Києва. У дослідженні взяли участь 50 учнів спеціалізованої школи імені І. Франка № 92 та загальноосвітньої школи № 108 м. Києва.

За результатами проведеного анкетування нами було встановлено, що 38.0% опитуваних (19 учнів) зазначили, що вони вважають себе схильними до проявів агресивної поведінки. При цьому 70.0% респондентів (35 учнів) вказали, що вони часто почувають себе роздратованими, розгніваними та злими.

На запитання: «Що дратує Вас найбільше?» 58.0% опитуваних (29 учнів) відповіли – коли в чомусь звинувачують; 56.0% респондентів (28 учнів) – коли насміхаються з мене; 54.0% опитуваних (27 учнів) – коли ображають лайливими словами; 28.0% респондентів (14 учнів) – коли не розуміють мене; 16.0% опитуваних (8 учнів) – коли не погоджуються з тим, що подобається мені.

88.0% респондентів (44 учні) вказали, що потрапляли у конфліктні ситуації. Майже всі підлітки (84.0%) наголосили, що вони можуть бути ініціатором конфліктних ситуацій. З них 64.0% опитуваних зазначили, що легко

вступають у суперечку з будь-ким. Однак, 38.0% опитуваних підлітків (19 учнів) не вміють вирішувати конфліктні ситуації. 14.0% опитуваних (7 учнів) під час суперечки розпочинають бійку, 16.0% опитуваних (8 учнів) – починають використовувати лайливі слова; 18.0% опитуваних – погрожують кривднику. На запитання: «Як Ви реагуєте на звинувачення чи зауваження у Вашу сторону?» 74.0% опитуваних (37 учнів) відповіли – відстоюю свою точку зору до кінця; 38.0% респондентів (19 учнів) відповіли – намагаюся переконати інших в своїй невинності; 6.0% опитуваних (3 учні) відповіли – починаю насміхатися над кривдником. При цьому 54.0% респондентів найчастіше спрямовують свою агресію на будь-які предмети; 48.0% – на людей; 12.0% – ні на що; 10.0% – на тварин.

За результатами проведеного дослідження було встановлено, що причинами агресивної поведінки 52.0% опитуваних (26 учнів) вважають складні відносини з однолітками; 38.0% респондентів (19 учнів) – сімейні сварки та конфлікти; 18.0% опитуваних (9 учнів) – перегляд жорстоких відеофільмів; 62.0% респондентів (31 учень) – запальний характер людини.

Ефективними способами подолання агресивної поведінки підлітки вважають прослуховування спокійної музики (4.0%); заняття спортом (4.0%); вживання заспокійливих чаїв (4.0%); звернення до психотерапевта (8.0%); заспокоїтись та намагатися себе стримувати (18.0%); налагодження відносин з батьками та однолітками (4.0%); застосування фізичної сили (4.0%); перебування подалі від людей (6.0%); заняття іншим видом діяльності (16.0%); виконання різних вправ для подолання агресивних проявів поведінки (4.0%).

Майже половина опитаних підлітків (48.0%) погоджуються з твердженням про те, що за допомогою прояву фізичної сили можна заслужити повагу серед інших; 38.0% опитуваних легко втрачають самоконтроль; 64.0% не вміють справлятися зі своїм гнівом, агресією. При цьому 72.0% опитуваних (36 учнів) вказали, що вони хотіли б навчитися долати агресивні прояви власної поведінки.

На основі аналізу проведеного дослідження та досвіду впровадження профілактичних програм («Стоп насильству», «Психолого-педагогічна корекційно-розвиваюча програма з подолання агресивної поведінки підлітків», «Профілактична програма відповідальної партнерської поведінки», «Комплексна програма профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації «Зупинись – посміхнись») нами була розроблена програма соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах. Метою програми є попередження агресивної поведінки підлітків через впровадження форм та методів роботи з ними, спрямованих на формування навичок контролю агресії та гніву, вміння виражати агресію в адаптивній, соціально доступній формі, створення системи самоконтролю та саморегуляції агресивних імпульсів.

Завдання програми:

1. Поповнити знання підлітків про сутність та особливості агресивної поведінки, способи її подолання.
2. Сприяти формуванню навичок стриманості, регуляції емоцій, контролю над гнівом та агресією.
3. Сприяти формуванню умінь оптимально реагувати у різних конфліктних ситуаціях та визначати їх наслідки.
4. Сприяти усвідомленню підлітками шляхів вивільнення агресії в соціально прийнятній формі, зняття емоційного та фізичного напруження.

Цільовою аудиторією учасників програми є підлітки загальноосвітніх навчальних закладів у віці від 13 до 15 років.

Програма соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах включає в себе такі теми занять: «Агресивна поведінка та особливості її прояву»; «Емоції як важливий механізм агресивної поведінки людини: вміння розпізнавати та керувати ними»; «Конфлікти в нашому житті»; «Відпрацювання навичок контролю над гнівом та агресією»; «Підбиття підсумків участі у програмі».

Орієнтовна тривалість одного заняття – 1 година 30 хвилин.

Розроблена Програма надає можливість учасникам свідомо ставитися до агресивних проявів поведінки підлітків, ідентифікувати, диференціювати, приймати та керувати агресією. В результаті роботи учасники Програми здобувають знання щодо форм прояву агресії та безпечних способів її вираження і подолання, мають можливість застосувати на практиці отримані знання, що сприяє формуванню відповідних навичок та вмінь. Це дозволяє суттєво підвищити свою внутрішню свободу, відповідальність, внутрішню гармонію, що сприяє особистісному росту та поведінковій ефективності.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. На формування у підлітків агресивної поведінки впливає значна кількість факторів (індивідуальний, психолого-педагогічний, соціально-психологічний, особистісний, соціальний). Враховуючи особливості підліткового віку, визначено види, форми прояву агресивної поведінки, особливості агресивної поведінки підлітків.

За результатами проведеного дослідження встановлено, що підлітки мають недостатній рівень обізнаності щодо регулювання власної поведінки, недостатньо сформований рівень умінь та навичок справлятися з власним гнівом, агресією, вирішувати конфліктні ситуації. Значна кількість учнів спрямовує власну агресію на різні предмети та людей. Потрапляючи в конфліктну ситуацію, більшість учнів намагаються відстояти свою точку зору до кінця, навіть якщо при цьому доведеться образити інших. Результати опитування показують, що агресивна поведінка для підлітків – звичне явище, що дозволяє їм самоствердитися та отримати повагу серед інших.

Розроблена Програма соціально-педагогічної профілактики агресивної поведінки підлітків у загальноосвітніх навчальних закладах надає можливість учасникам свідомо ставитися до агресивних проявів поведінки підлітків, ідентифікувати, диференціювати, приймати та керувати агресією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агрессия у детей и подростков : учеб. пособ. / [под ред. Н. М. Платоновой]. – СПб. : Речь, 2006. – 336 с.

2. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Л. Берковиц. – СПб. : пройм – ЕВРОЗНАК, 2001. – 516 с.
3. Бафталовська Н. Я. Агресивна поведінка підлітків / Н. Я. Бафталовська. // Шкільному психологу усе для роботи. – 2010. – № 6. – С. 9–11.
4. «Зупинись! – Посміхнись!» : методичний посібник з профілактики агресивної поведінки підлітків у центрах соціально-психологічної реабілітації / Т. В. Журавель, К. В. Сергеева, О. Г. Шаровара. – К. : ФОП Буря, 2013. – 124 с.
5. Журавель Т. В. Попередження агресивної поведінки підлітків як наслідку насильства в сім'ї / Т. В. Журавель, Є. Ю. Грицай. // Соціально-педагогічна підтримка сім'ї з дитиною : матеріали Всеукраїнського наук.-практ. семінару (м. Запоріжжя, 20 березня 2014 р.). – Запоріжжя : НЗУ, 2014. – С. 26-28.

СУЩНОСТЬ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРОФИЛАКТИКИ АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Файдюк Елена Валентиновна

студентка групи СПм-1-15-2.0д, V курс, спеціальність «Соціальна педагогіка»

lena.fayduk@gmail.com

Научный руководитель

Снитко Марина Аркадьевна

кандидат педагогічних наук, старший преподаватель кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Інститута людини Київського університету імені Бориса Грінченка

m.snitko@kubg.edu.ua

Аннотация. В статье рассмотрены основные проявления подростковой агрессии, проанализировано содержание, формы и методы социально-педагогической профилактики агрессивного поведения подростков в общеобразовательных учебных заведениях. Предложена структура профилактической программы, направленной на предупреждение агрессивного поведения подростков в условиях общеобразовательного учебного заведения.

Ключевые слова: социально-педагогическая профилактика; агрессивное поведение; подростки; профилактическая программа; общеобразовательное учебное заведение.

ESSENCE SOCIAL AND EDUCATIONAL PREVENTION OF AGGRESSIVE BEHAVIOR OF TEENAGERS IN SECONDARY SCHOOLS

Olena V. Faidiuk

group SPm-1-15-2.0d, V course, specialty «Social Pedagogy»

lena.fayduk@gmail.com

Scientific adviser

Maryna A. Snitko

Ph.D. in Education, Senior Lecturer of Department of Social Pedagogy and Social Work of Institute for Human Sciences Borys Grinchenko Kyiv University

m.snitko@kubg.edu.ua

Abstract. The article reviews the main manifestation of teenage aggression, analyzes the content, forms and methods of social and educational prevention of aggressive behavior of teenagers in secondary schools. The structure of prevention program aimed at preventing aggressive behavior of teenagers in comprehensive schools is suggested.

Keywords: social and educational prevention; aggressive behavior; teenagers; prevention program; secondary school.